

Nacistická osídlovací politika v Protektorátu Čechy Morava versus korupce.

Obečně prospěšná osídlovací a bytová společnost v Praze pod drobnohledem kontrolních orgánů

Nazi settlement policy in the Protectorate of Bohemia and Moravia versus corruption. Gemeinnützige Siedlungs- und Wohnungsgesellschaft m. b. H. in Prague under the Scrutiny of the Control Authorities

Miloš Hořejš (ORCID <https://orcid.org/0000-0002-8549-2221>)

ABSTRAKT

V druhé polovině roku 1939 byla německá bytová družstva Prager Volkswohnungsverein, a Baugenossenschaft für Bank- und Sparkassenbeamte in Prag převedena pod nacistickou kontrolu a obě stavební družstva byla sloučena do Gemeinnützige Siedlungs- und Wohnungsgesellschaft m. b. H. Správcem družstva se stal Jochen Tostmann. Činnost bytového družstva podléhala kontrole Deutsche Revisions- und Treuhänd-Aktiengesellschaft v Berlíně a Revisions- und Treuhänder A.G., zkráceně Retog. Druhý z auditů Retog označil Tostmannovu činnost za finanční katastrofu a obvinil ho z finančních machinací. Tostmann byl odvolán z vedení družstva v červenci 1940. Tento případ nám poskytuje zajímavou ilustraci korupce a zpronevěry v prostředí organizací ovládaných nacisty v Protektorátu Čechy a Morava.

ABSTRACT

In the second half of 1939 the German housing cooperatives Prager Volkswohnungsverein and Baugenossenschaft für Bank- und Sparkassenbeamte in Prag were transferred to Nazi control and the two building cooperatives were merged into the Gemeinnützige Siedlungs- und Wohnungsgesellschaft m. b. H. The administrator - treuhänder of the cooperative became Jochen Tostmann, The activities of the housing cooperative were subjected to the control of the Deutsche Revisions- und Treuhänd-Aktiengesellschaft in Berlin and twice Revisions- und Treuhänder A.G. abbreviated as Retog. The second of the Retog audits described Tostmann's activities as a financial disaster and accused him of financial machinations. Tostmann was removed from the management of the cooperative in July 1940. This case provides us with an interesting illustration of corruption and embezzlement in the environment of Nazi-dominated organizations in the Protectorate of Bohemia and Moravia.

KLÍČOVÁ SLOVA

Protektorát Čechy a Morava, Praha, německé bytové družstvo, Jochen Tostmann, osídlovací politika

KEYWORDS

Protectorate of Bohemia and Moravia, German housing cooperative, Prague, Jochen Tostmann, settlement policy

ÚVOD

Protektorát Čechy a Morava byl v minulosti, jakož i v současnosti nahlížen z mnoha úhlů a pohledů. Okupační režim se vyznačoval restrikcemi a masivní bezpečnostním aparátem, který byl vyhlášený svými tvrdými způsoby vymáhání pořádku. Ale ani totalitní režimy se nevyhnuly klientelismu, korupci a obohacování se v řadách svého mocenského a správního aparátu. Korupci na nejvyšších stupních protektorátu rozebírá blíže ve svém příspěvku v tomto čísle časopisu Michal Šimůnek. Tato studie se zaměří na oblast stojící po organizační stránce o několik stupínků níže a zacílí do sféry hospodářských aktivit spojených s podporou výstavby bytů pro podporu německé komunity v protektorátu. Mohlo by se zdát, že jeden z hlavních cílů okupačního režimu ve většinově českém státním útvaru, nemohl být pro svou ideologickou podstatu poznamenán nekalými úmysly a pokud ano, tak byly prohrěšky režimem zametány „pod koberec“. V nacionálně socialistickém režimu byla ovšem důsledně dodržována aplikace kontrolních finančních mechanismů a díky tomu se podařilo některé hospodářské delikty odhalit.

Germanizační plány na území protektorátu Čechy a Morava byly jedním z podstatných aspektů německé hospodářské politiky. Ve své podstatě byla na území českých zemí založena na systematické exploataci původně českého majetku ve prospěch Třetí říše a jejích subjektů. V praxi pak germanizace prováděná na území protektorátu probíhala několika cestami: 1. formou převodů kapitálových účastí, 2. arizací židovského majetku, 3. asimilace, 4. fyzické likvidace a 5. formou usídlování Němců na české půdě či nemovitostech. Cesty germanizace měly vesměs budit zdání legality, nezákonnost měla zakrývat řada právních nařízení zastírajících skutečný účel.

Doposud nebyla korupce v prostředí německé okupační správy na našem území systematicky zkoumána,¹ Obohacování i v prostředí protektorátu, ve kterém

1 Nedávno představená práce: Hrbek Filip – Hrubá, Michaela – Myroniuk Jiří (eds.): *Nepřijměš úplatek, neboť oslepuje: korupce a klientelismus napříč staletími. Ústí nad Labem 2024*, je prvním počinem v této oblasti v naší historiografii, předkládá studie ke korupci v různých časových obdobích, nikoli ale v období protektorátu.

mělo být nadřžováno německému obyvatelstvu, bylo považováno za nepřípustné. Důležitým hlediskem bylo kromě nezákonného obohacování i špatný příklad v okupované zemi. Přesto se objevují v rámci sledování jiných otázek příklady, které naznačují četnost korupčních deliktů.²

HOLEŠOVICE A BUBENEČ V RÁMCÍ NĚMECKÝCH STAVEBNÍCH PLÁNŮ

Přítomnost německého etnika v prostoru Prahy má své hluboké kořeny sahající až na hranice středověku. Početní vývoj komunity byl v průběhu staletí dá se říci dynamický. Pozici vůdčího národa v Praze Němci ztratili v průběhu 19. století, kdy byli zatlačováni vzrůstajícím se českým živlem a kdy se nižší vrstvy německého obyvatelstva často asimilují do většinového národa.³ Přesto Němci tvořili v celém meziválečném období nejvýznamnější národnostní menšinu v Praze. Rozložení německé komunity v rámci Prahy bylo nerovnoměrné a Holešovice-Bubny a Bubeneč dlouho nehrály v životě německé komunity významnější roli.⁴

- 2 Defraudační aktivity prof. Kurta Otto Ernsta Strausse (1901–1944), ředitele kladrubského sanatoria Wehrmachtu v Kladrubech u Vlašimi rámcově zmapoval: Nusek, Jindřich: Kladrubský epilog Kurta Strausse. Středočeský vlastivědný sborník 25, 2007, s. 70–77 a Mikolášková, Soňa, Vznik a historický vývoj rehabilitačního ústavu Kladruby. Nepublikovaná diplomová práce katedry historie pedagogické fakulty Západočeské univerzity v Plzni, Plzeň 2012. Strauss byl pro hospodářské delikty se zakázkami léčebny odvolán, degradován a postaven před soud. Dne 8. září 1944 spáchal v lazaretu sebevraždu. Ne defraudace ve stavební správě ve výcvikovém prostoru SS poukázal Zouzal, Tomáš: Na cvičišti SS, Praha 2024. s. 203. Sondou do fungování nucené správy Pozemkového úřadu (Bodenamtu) přinesla práce autora tohoto článku: Nacistická germanizační a osídlovací politika v Protektorátu Čechy a Morava. Praha 2023, s. 189–201. Německý agronom Werner Würfel (1905–?) byl do čela vrchní inspekce nucené správy C se sídlem v Ratboři jmenován pražským Bodenamtem 22. července 1939. Do Würfelovy kompetence spadaly i další zemědělské podniky často původně židovských majitelů s nucenými správci. Svou funkci zastával až do 23. září 1943, kdy byl na základě obvinění z poškozování svěřeného majetku zatčen gestapem, neboť se na přiděleném velkostatku a cukrovaru v Ratboři dopouštěl podvodných machinací. Tamtéž.
- 3 Ještě v roce 1856 se k německé národnosti hlásilo 73 000 Pražanů, zatímco k české jen 50 000. V roce 1880 se jich k německé národnosti hlásilo jen 32 657, zatímco k české 125 743. Tato asimilace byla způsobena několika faktory. Jednak chudší vrstvy německých obyvatel většinou žily rozptýlené v oblastech Prahy s českou majoritou a dále pak německé liberální kolektivní společenství v Praze se vymezovalo vůči chudším vrstvám a ve snaze zachovat si svou exkluzivitu nedávalo příliš možností účastnit se nižším třídám na jejich společném kulturním životě. Praha také v době před první světovou válkou nebyla cílem německých imigrantů, přitažlivější pro ně byla Vídeň či oblasti v pohraničí. Cohen, Gary B: Němci v Praze 1861–1914. Praha, 2000, s. 212–220.
- 4 K Praze byly Holešovice připojeny roku 1884 jako historicky první obec, která v době připojení nebyla městem.¹⁰ Ještě v první polovině 19. století vykazovaly Holešovice–Bubny spíše charakter zemědělské vsi s řadou chalup a hospodářství. V druhé polovině 19. století se proměňovaly v moderní předměstskou průmyslovou čtvrt s továrnami a nádražím, doplněné

Historicky se německé obyvatelstvo koncentrovalo ve čtvrtích Staré Město, Josefov, Nové Město, Malá Strana a Hradčany, kde ještě v roce 1880 tvořili Němci pětinu všech obyvatel. Největší koncentrace, okolo 30 %, byla v částech Dolního Nového Města v okolí Svatopetrského náměstí a v obvodu farnosti svatého Jindřicha. Velký podíl činilo německé obyvatelstvo i na Královských Vinohradech, a to 27,8 % v absolutních číslech 1122 Němců. V roce 1921 podíl Němců v těchto částech města činil necelou desetinu.⁵

Poměr Němců k Holešovickým-Bubnům již v době první republiky, a zvláště v období zostřeného nacionalismu za okupace nacistickým Německem, mělo změnit.⁶ Významný nárůst počtu k německé národnosti se hlásícího obyvatelstva v prostoru Holešovic-Buben má spojitost s výstavbou na uvolněných stavebních parcelách, na kterých původně byly situovány menší průmyslové podniky.⁷ Trend stěhování pražských Němců z vnitřního do vnějšího pásma města lze sledovat i v dalších pražských lokalitách. Němci neustále utíkají ze „stísněných ulic“ do zdravějšího, ale také levnějšího okolí Prahy.⁸

V absolutních číslech počet příslušníků německé komunity ve dvacátých a třicátých letech mírně narůstal. Při sčítání v roce 1930 napočítala úřední statistika ve Velké Praze už 848 823 osob, z toho 830 590 československých státních příslušníků a 18 233 cizinců. Z těchto počtů bylo československé národnosti 777 615 domácích a 4468 cizinců. Podíl domácích obyvatel československé národnosti na celkovém počtu obyvatelstva činil nyní 93,6 %. Ve srovnání se sčítáním z roku

o potřebnou výstavbu dělnických kolonií domků s dvorky a zahrádkami. V osmdesátých letech 19. století byl přijat definitivní regulační plán vyznačující se pravouhlou sítí ulic a dvěma náměstími, následovaný úředním pojmenováním jednotlivých ulic. (od sloučení s Bubny roku 1850 až do roku 1960 Holešovice-Bubny, německy Holleschowitz-Buben), srov. Hořejš, Miloš: Holešovice, Bubeneč, Stromovka v konceptu germanizace Prahy za nacistické okupace. In: Novotný, Michal a kol.: Studie z dějin pražských Holešovic I, Praha: Národní technické muzeum 2023., s. 42–74.

5 Cohen, Gary B.: Němci v Praze 1861–1914, s. 88–89.

6 Při sčítání z roku 1900 činil podíl Němců ve dvou sčítacích obvodech, do nichž byly Holešovice rozděleny, 1,3 respektive 1,8 %, v absolutních číslech to bylo 65 a 84 obyvatel.

7 Ještě na plánech z roku 1908 bychom viděli, že zánovní činžáky končily v západní třetině Šimáčkovy ulice, dál na východ k Bubenské pokračovaly areály dvou továren, které tu v sousedství dráhy vyrostly v 19. století. Větší z nich, slévárna železa a továrna na kovové a smaltované kuchyňské zboží Vincenc Gečmen (na kterou upomíná název ulice U Smaltovny), přiléhala k Veletržní ulici a měla vlastní vlečku, křížící Bubenskou v místě vchodu do domu číslo 1377/37. Na Gečmenovu továrnu na severu navazoval areál slévárny a továrny na hospodářské stroje Julius Carow. V roce 1910 se podíl Němců na celkovém počtu obyvatel Holešovic pohyboval kolem 10 %, ale při sčítání v roce 1921 klesl k 5 %. Oberschall, Albin: Die Deutschen Prags. Eine statistische Studie aufgrund der Volkszählung vom 15 Feber 1921, c. d., s. 194; Tománek, Martin: Malý Berlín, Hobuleť, měsíčník městské části Praha VII., č. 9/2017, s. 31.

8 Oberschall, Albin: Die Deutschen Prags. Eine statistische Studie aufgrund der Volkszählung vom 15 Feber 1921, Hochschulwissen: Monatsschrift für das deutsche Volk und seine Schule. Warnsdorf: Ed. Strache, 1925, roč. 2, č. 4, s. 194.

1880, při němž řeskou obcovací řeř udávalo 309 100 osob, se počet „řechů“ ři „řechoslováků“ řéměř ztrojnásobil.⁹

Němci i při řítání v roce 1930 ředstavovali druhou nejvřší národnost v Praze. Počet řesoslovenských státních řísušníků německé národnosti, řítomných v hlavním řestě, narostl v roce 1930 na 41 701. Dosáhl tak úrovně z devadesátých let 19. století. Jejich podíl na domácím obyvatelstvu stoupl ze 4,6 na 5,0 procent.¹⁰ Kromě toho se roku 1930 zdržovalo v Praze 4118 cizinců německé národnosti. Pro nově zavedenou řidovskou národnost se roku 1930 rozhodlo 6747 řesoslovenských občanů, z cizinců pak 1483.¹¹

Sociální bytová výstavba v Praze se po krátkém období konjunktury v první polovině 20. let ocitla řejně jako v celém řesoslovensku ve stagnaci.¹² Hlavní řesto Praha se ve vřší řiře investorem ve výstavbě bytů stalo až ve řřicátých letech po ochabnutí stavebního řuchu v letech 1929–1930. Zcela novým investorem na poli stavby bytových domů se stala stavební družstva. Družstva stavěla bytové domy, skupiny viladomů i řodinné domy.¹³ Družstev vznikly řesítky a jejich domy se staly řarakteristickým znakem ředměstí. Pro ředstavitele německé komunity byla situace v Praze, která na řetřeby řinonárodních řenřin

- 9 Koeltř, Ines: Praha rozřlená i řdílená. řesko-řidovsko-německé vztahy 1918–1938, c. d., s. 53; Boháč, Antonín: Hlavní řesto Praha I. Praha: Státní úřad statistický, 1923, s. 388; řesoslovenská statistika, svazek 98, s. 195. Hlavní řesto Praha kromě Brna ředstavovalo nejvřší migrační centrum Slováků v řeských zemích. Přesto řítání z roku 1930 neřává odpověř na jejich podíl na počtu „řechoslováků“ v Praze. Odhadem v Praze v roce 1930 řilo něco přes 7 000 Slováků.
- 10 Překvapivý je tento nárůst procentuálního zastoupení i vřhledem k tomu, že dořlo ke změně řpůsobu řiřřřování národnosti při řítání obyvatelstva. Velké změny pro hlavní řesto přinesl také plán na vytvoření tzv. Velké Prahy. Zákonem z 6. února 1920, vřtoupivřím v platnost k 1. lednu 1922, se k Praze řipřojily souseřící obce. Praha se tedy rozřstla o 37 obcí v okruhu 7 km od řředu řesta. řím se podstatně zvřřřila rozloha hlavního řesta a zvřřil se počet obyvatel.
- 11 Řidé, bez rozřdílu, jaký jazyk pouřřivali, tak byli stále řřetí nejvřší národností v hlavním řestě Ledvinka, Václav – Peřek řiří: Praha, řějiny řeských řest, Praha, 2000, s. 563–564.
- 12 Po skonření 1. svřtové vřlky nastala nejen v Praze bytová krize provářená nedostatkem stavebního materiálu, inflací a neustálenou měnou. V řeto situaci se soukromníci, ale i obce nepouřřili do stavby bytových nebo řodinných domů, protože stavební náklady stále vzřřstaly a řinanční mořnost nájemníků naopak klesaly. Stát tedy v prvníh letech po vřlce pomáhal stavebním subvencemi, aby je zbavil řizika poklesu hodnoty vystavěné nemovitosti v budoucnosti a k podnícení výstavby nových domů s byty. Dne 23. dubna 1919 vřtoupil v platnost zákon o stavebních úlevách platící pro Prahu, ale i Plzeň a řeské řudějovice. Jandáček Václav: Bytová otázka v Praze v letech 1918 až 1938. Dostupné na <<https://www.casopisstavebnictvi.cz/clanky-bytova-otazka-v-praze-v-letech-1918-az-1938.html>> [1. 2. 2025].
- 13 Jejich řakladatelé se řůzní, od politických řtran přes zaměstnanecké skupiny až po zcela obecné skupiny osob, které mají řejdný společný řájem, a řím je řyđení. Do družstevního investování vřstupují i banky, kupřříkladu řpořitelna ve Vřřovicích je řakladatelem řejdoho z nejvřřších podniků a je řpojena s výstavbou řodinných domů ve řřvtři nazvané řřřznačně řpořilov. Jandáček, Václav: Bytová otázka v Praze v letech 1918 až 1938, dostupné na <<https://www.casopisstavebnictvi.cz/clanky-bytova-otazka-v-praze-v-letech-1918-az-1938.html>> [1. 2. 2025].

nebrala zřetel, bylo řešení ještě komplikovanější. Zástupci německé komunity se ujali samy iniciativy a zakládají svá vlastní družstva. Ráz zástavby v pražských Holešovicích ve 20. letech výrazně ovlivnily dvě německé stavební společnosti – Pražský lidový bytový spolek – Prager Volkswohnungsverein, (PVWV) se sídlem v Letohradské ulici 1212/38, jehož spolkovým architektem byl Adolf Foehr (1879 † snad 1943), a od roku 1909 fungující Stavební družstvo úředníků bank a spořitelen v Praze – Baugenossenschaft für Bank- und Sparkassenbeamte in Prag (BGBSB) se sídlem ve Strossmayerově (dnes Farského) ulici 1390/8. Obě společnosti pracovaly výhradně pro pražské Němce a jejich domy, stavěné výlučně v Praze 7.¹⁴ PVWV byl založen Spořitelnou českou – Böhmischen Sparkassen¹⁵ a pražských Němců sdružených okolo Německého kasina v roce 1908 za účelem výstavby dělnických a úřednických bytů v Praze a poněmčování svého okolí. Předsedou spolku byl zuřivý člen Burschenschaftu Dr. Moritz von Werther. Kapitál společnosti činil 700 000 K.¹⁶ Dalším předsedou spolku byl profesor Josef Cornelius Breinl¹⁷ a později německý architekt Franz Hruschka.¹⁸ Spolek stavěl často ve čtvrtích s velkou koncentrací německé menšiny a zaměřoval

- 14 Spolek pracoval výhradně pro pražské Němce, mezi kterými nebyly sociálně slabé vrstvy (neřešili tedy otázku bytové nouze) a domy projektovali pro střední a vyšší střední třídu (úředníci, obchodníci, zaměstnanci bank, pojišťoven, profesori apod. Kerdová, Lenka: Pozice pražských německy mluvících architektů v Praze mezi lety 1918–1940, nepublikovaná diplomová práce Ústavu pro dějiny umění, Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze, s. 32.
- 15 Adjektivum „česká“ označovalo místo působení spořitelny, nikoli její národnostní zaměření. Jednalo se o ústav utrakvistický bez jasného národního vymezení. Srov. Hájek, Jan – Píša, Rudolf: 180 let českého spořitelnictví. Praha: Vysoká škola finanční a správní, 2005, s. 13.
- 16 Bytový spolek se podílel nejen na stavbě bytů pro Němce, ale vydával i spisy proti české bytové reformě a pořádal protičeské demonstrace. Píša, Rudolf: Pod ochranou sv. Michaela. Věstník Muzea cenných papírů, 2015, č. 12, 30. 12., nepag. Dostupné na < <http://www.das-mcp.cz/muzeum/files/vestniky/MCP%20Vestnik%2012-2015-FINALm.pdf> [28. 1. 2025]; Kerdová, Lenka: Pražská architektonická scéna dvacátých a třicátých let z pozice architektů německého kulturního okruhu. Adolf Foehr, Fritz Lehmann, Rudolf Hildebrand. Umění LXVIII., 2020, s. 365–377.
- 17 Breinl pocházel ze západočeských Kraslic (*Graslitz*) a vystudoval obor strojírenství na Vysoké škole technické (ETH) v Curychu, kde v roce 1895 absolvoval s titulem inženýr (Dipl. Ing.). V tomtéž roce začal pracovat jako konstruktér nejprve v První brněnské strojírenské továrně a. s. v Brně. V roce 1905 odešel do Prahy do První strojírenské a. s. Ruston & Co. V srpnu 1913 byl jmenován řádným profesorem pro důlní a hutní strojírenství na Vysoké škole báňské v Příbrami. V roce 1922 získal doktorát technických věd na německé technice v Praze, 1923–39 tam přednášel jako řádný profesor obor tepelných strojů, kompresorů a pump. V roce 1939 odešel na odpočinek, ale v letech 1941–1945 byl opět pověřen přednáškami na pražské německé technice. Brabencová, Jana: heslo Josef Cornelius Breinl, in: Vošahlíková, Pavla (ed.): Biografický slovník českých zemí 7. Praha 2007. Dostupné na < https://biography.hiu.cas.cz/wiki/BREINL_Josef_Cornelius_1874%E2%80%931961 [1. 2. 2025].
- 18 Franz Hruschka byl bratrancem českého architekta a urbanisty Emanuela Hrušky. Dobře se asimiloval v českém prostředí, mluvil a psal česky, což mu vyneslo roli prostředníka mezi českým a německým okruhem architektů. Byl předsedou jediného profesního spolku německých architektů působících v ČSR – spolku GDA (Gemeinschaft Deutscher Architekten in

se na moderně pojaté elektrifikované domy, které poskytovaly vysoký standard svým obyvatelům.¹⁹ Pro německé architektky představoval PVWV možnost získání větších zakázek a nových kontaktů.²⁰

Po vzniku republiky pozice spolku výrazně oslabil a byl tak donucen rozprodávat své parcely a zastavit dosud nerealizované projekty. V meziválečné době figuruje jako předseda družstva Josef Rohm, německý sociální demokrat a přítel předsedy německé sociálně demokratické strany Wenzela Jaksche.

Stavební činností PVWV a BGBSB vznikl v první polovině 20. let ucelený blok šesti domů mezi ulicemi Heřmanova, Janovského, Schnirchova a Šternberkova. PVWV také postavil tři domy v ulici U Vozovky (dnes U Smaltovny 2, 4 a 6), navazující dvory na domy Bubenská 13–15, které pro PVWV vyprojektoval Adolf Foehr (1880–1943) spolu s dalším německým architektem z pražské německé techniky a členem předsednictva PVWV Karlem Theodorem Bachem (1858–1938). Na pozemku ve Strojnické ulici, uvolněném zbouráním části továrny J. Carow, začala v roce 1929 firma Bratři Wettsteinové stavět kolej pro německé studenty. Projekt vypracoval architekt Zdenko Kral (1877–1953), rovněž profesor stavitelství pražské německé techniky. Dnešní podobu kolej získala v roce 1936 přístavbou v ulici U Smaltovny.²¹

V letech 1930–1931 vyrostla na rohu Šimáčkovy a Schnirchovy ulice budova Deutscher Kulturverband (DKV) – Německého kulturního svazu,²² který sloužil nejen jako sídlo svazu, ale u jako německá lidová škola, navrhl uznávaný německý architekt z Jablonce nad Nisou Josef Zasche (1871–1957).

V polovině 20. let byla zrušena továrna Vincenc Gečmen a v roce 1933 byl určen k likvidaci i zbytek továrny Julius Carow. Atraktivní pozemky získalo již zmíněné podnikatelství staveb A. Möse. To je rozdělilo na parcely, které zčásti prodalo jiným investorům, až na výjimky také německým, zčásti na nich samo postavilo domy (některé později prodalo). Na pozemcích po Gečmenově továrně vyrostly jednotlivé domy i větší ucelené bloky. Na začátku nové ulice U Smaltovny postavil v letech 1931–1932 svůj další dům PVWV. Budova, kterou opět

(Tschechoslovakei). Franz Hruschka mimo jiné také pracoval v českém ateliéru u Bohumíra Kozáka: Kerdová, L.: Pražská architektonická scéna dvacátých a třicátých let, s. 365–377.

19 Tyto byty byly vybavené sálovým vytápěním, elektrickou kuchyní, mechanizovanými prádelnami, apod. Kerdová, L.: Pozice pražských německy mluvících architektů v Praze mezi lety 1918–1940, nepublikovaná diplomová práce Ústavu pro dějiny umění, Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze, s. 32

20 Archiv Masarykova ústavu AV ČR (dále AMÚ), Gesellschaft zur Förderung deutscher Wissenschaft, Kunst und Literatur in Böhmen, kart. 58, složka Zasche.

21 Tománek, Martin: Malý Berlín. Hobuleť, měsíčník městské části Praha VII., č. 9/2017, s. 31.

22 Historie spolku sahá do dob Rakouska-Uherska. Za cíl podporovat německé školství a národně vzdělávací a osvětovou činnost německého obyvatelstva ČSR. Od roku 1939 nesl název Kulturverband der Deutschen – Kulturní svaz Němců.

projektoval Adolf Foehr a která se rozkládá od Veletržní po Šimáčkovu ulici, dostala č. p. 1218 a PVVV sem přemístil své sídlo.²³

Podle diagramů zhotovených pro sčítání z roku 1930 si můžeme učinit představu o nárůstu počtu bytů podle jednotlivých čtvrtí mezi roky 1921 a 1930. Největší nárůsty zaznamenaly v těchto letech Vinohrady a Žižkov, kde jde o nárůsty 6000–7000 bytů. Holešovice Bubny zaujímaly mezi pražskými čtvrtěmi páté místo s nárůstem kolem 4500 bytů. Bubeneč a Dejvice mají nárůst menší, cca 4000–5000 bytů, ale jedná se zhruba o zdvojnásobení počtů bytů oproti roku 1921. Stagnace je samozřejmě na Malé Straně a Starém Městě.²⁴

V roce 1937 zahájilo Stavební družstvo úředníků bank a spořitelen v Praze (BGBSB) stavbu obytného komplexu na rohu Bubenské a Veletržní známého jako Malý Berlín. Konstruktivistický návrh domu vypracoval architekt Franz Hruschka, jako spoluautor bývá uváděn Adolf Foehr, ve stavební dokumentaci se však jeho jméno neobjevuje.²⁵ Kolaudační plány domu nesou datum 15. března 1939, tedy den, kdy byl zbytek českých zemí obsazen německými vojsky. Povolení k užívání vydal stavební úřad 14. dubna a dům byl dovybavován až do roku 1940.²⁶

PRAHA V REŽII NACISTŮ. HOLEŠOVICE-BUBNY A BUBENEČ V PROTEKTORÁTU ČECHY A MORAVA

Krátce po okupaci a zřízení Protektorátu Čechy a Morava nastal pro nacisty obtížně řešitelný problém, kam umístit velké množství nově příchozích německých úředníků, příslušníků Wehrmachtu a SS, vysokoškolských a dalších učitelů.²⁷ Původní úvaha Němců byla taková, že v krátké době dojde k výstavbě uzavřených sídelních kolonií, kde by žili pouze Němci, případně „rasově hodnotní“ Češi. Ve staré Říši byla bytová výstavba po nástupu nacismu k moci prostředkem získání politického konsensu v širokých vrstvách obyvatelstva. Obstaráním důstojného bydlení nejpotřebnějším byl získáván souhlas s politikou NSDAP. Stejnou politiku nacisté rozvinuli i na území Říšské župy Sudety. V Protektorátu nabyla tato bytová politika ještě podoby výhod pro „rasově hodnotné“ a formu přesvědčovacího prostředku pro změnu národnosti. Německé osídlení se zpočátku mělo koncentrovat do čtvrtí s relativně početným německým obyvatelstvem nebo do

23 Tománek, M.: *Malý Berlín*, s. 31.

24 Jandáček, Václav, Bytová otázka v Praze v letech 1918 až 1938. Dostupné na <<https://www.caso-pisstavbnictvi.cz/clanky-bytova-otazka-v-praze-v-letech-1918-az-1938.html>> [1. 2. 2025].

25 Tománek, M.: *Malý Berlín*, s. 31.

26 Blíže: Kerdová, Lenka. *Malý Berlín ve Velké Praze / Klein-Berlin in Gross-Prag. Pražská meziválečná architektura německy mluvících architektů / Die Prager Architektur deutschsprachiger Architekten in der Zwischenkriegszeit*. Praha 2022.

27 Blíže k modelům obstarávání potřebných bytů: Sedláková, Monika: „Burza“ s židovskými byty – součást protektorátní bytové politiky. *Documenta Pragensia* XXVI, 2007, s. s. 205–220.

přírodně a hygienicky nejkvalitnějších oblastí města, jako byly Střešovice, Petřín, Bubeneč, Baba, Holešovice. Mělo se též postupně rozprostřít kolem hlavních tepen města, z nichž měl být vytěsněn nežádoucí český živel. Jelikož v otázkách germanizačních postupů panovala značná nejednotnost, vypracoval počátkem roku 1940 Úřad říšského protektora jednotné směrnice pro postup v otázce poněmčení Čech a Moravy. Směrnice byly dílem autorského kolektivu pod vedením pracovníka úřadu protektora pro národnostní práci (Volkstumarbeit) Hermanna Hufnagela, za účasti některých oberlandrátů. Byl mezi nimi i pražský oberlandrát Hans Egon Karl svobodný pán von Watter (1903–1945).²⁸

Pražský oberlandrát Hans von Watter byl jedním z hlavních strůjců myšlenky vytvořit „uzavřený německý prostor“ ve středních Čechách (severně od Prahy). V jeho kompetenci bylo vedení říšské správy a inspekce protektorátní správy okresů bezprostředně přiléhajících ku Praze, tedy soudních okresů Říčany, Jílové a Praha, které díky své velmi exponované poloze stály v centru zájmu plánovačů německé kolonizace. Von Watter svůj návrh na přeměnu zmíněného prostoru předložil 6. března 1940 na pravidelné poradě ÚŘP ve věci řešení české otázky.²⁹

V rámci zmíněných schůzek na ÚŘP vznikla představa tzv. územního mostu mezi Prahou, Mělníkem a Litoměřicemi (deutsche Landbrücke Prag–Melnik–Leitmeritz), který měl posílit německou národnostní skupinu v Praze a organicky ji spojit s Říšskou župou Sudety. Tím se mělo mimo jiné dosáhnout „rozkouskování kompaktního českého území“ (Zertrümmerung des geschlossenen tschechischen Siedlungsgebietes). Své představy o podobě Prahy a jejího okolí vtělil von Watter do elaborátu Plánování hlavního města Prahy a okolí (Planung der Hauptstadt Prag und Umgebung), který 18. června 1940 předložil říšskému protektorovi von Neurathovi. Materiál představoval rámcový nástin budoucí německé tváře Prahy, jejího osídlení, školství, průmyslu, obchodu, dopravy, silničního a železničního komunikačního systému atd.: *„Celá oblast mezi tratěmi Kralupy–Praha a Praha–Brandýs ve směru na Mělník je německou zájmovou oblastí. Silným německým osídlením, zakládáním německých zařízení, německých škol, žákovských domovů, získáním všeho židovského majetku, přemístěním průmyslu, přeložením oddílů Říšské pracovní služby (Reichsarbeitsdienst, RAD) a škol pro vedoucí (Führerschulen) do tohoto prostoru musí být dosaženo toho, že v nejkratší možné době bude zřízen německý most z Prahy přes Mělník k Sudetům.“*³⁰

28 Hořejš, M.: Holešovice, Bubeneč, Stromovka v konceptu germanizace Prahy za nacistické okupace. In: Novotný, M. a kol.: Studie z dějin pražských Holešovic I, Praha: Národní technické muzeum 2023, s. 53.

29 Bryant, Chad: Praha v černém. Nacistická vláda a český nacionalismus. Praha 2012, s. 74.

30 Hořejš, Miloš: Nacistická germanizační a osídlovací politika v Protektorátu Čechy a Morava. Praha 2023, s. 122.

V pražském regionu představoval v červenci 1939 počet registrovaných Němců pouhá 2 % celkové populace.³¹ K 31. květnu 1941 v Praze žilo 37 093 Němců. Prvním krokem v záměru nacistů na vytvoření uzavřených sídelních komplexů mělo být vyčlenění severovýchodní části Dejvic a celé Bubenče pro tyto záměry a s tím související zkvalitnění technické vybavenosti.³²

Von Watter si uvědomoval nedostatek německých řemeslníků v Praze a zamýšlel je v rámci osídlovacího procesu přichozí ze Sudet i z říše umísťovat do městských čtvrtí s dostatečnou hustotou německé osídlení. Při osídlování německých řemeslníků a živnostníků se měly využít provozovny v objektech původních židovských majitelů. Von Watter žádal, aby němečtí živnostníci a řemeslníci byli dosídleni do následujících čtvrtí: Praha VII – Holešovice a Bubny, kde žilo 19 % všech pražských Němců v čistě německých blocích domů, v celkovém počtu 7000–8000; Praha XIX – Dejvice-Bubeneč, kde mělo žít podle německých odhadů přibližně 17 % pražských Němců. U této vilové čtvrti bylo plánováno masivní dosídlení německým obyvatelstvem a blok domů ohraničený Dejvickou ulicí a Vítězným náměstím (za okupace Platz der Wehrmacht) měl být podle von Watterových představ přirozeným hospodářským střediskem.³³

Říšský protektor již v zimě 1939 vyzýval jednotlivé vrchní zemské rady, aby ve svých obvodech řešili nedostatek bytů pro německé obyvatelstvo bytovou výstavbou ve spolupráci s obecně prospěšnými stavebními a bytovými družstvy. Nejsnazší cestou pro okupanty se stalo převzetí doposud fungujících pražských bytových družstev.³⁴

TOSTMANN V ČELE BYTOVÉ SPOLEČNOSTI

Po vyhlášení protektorátu začali do Prahy proudit Němci obsazující pozice v orgánech říšské správy, příslušníci gestapa, pořádkové policie atd. Těm bylo nutné zajistit bydlení. Německým družstvem BGBSB vlastněná a z větší části dosud neobsazená novostavba „Malého Berlína“ se 177 byty a s vrátnicemi, které umožňovaly kontrolovat pohyb osob, navíc blízko bubenečským vilám, kde sídlili

31 Národní archiv (dále NA), Úřad říšského protektora (dále ÚŘP), Státní tajemník u říšského protektora v Čechách a na Moravě (dále ST-ŘP), kart. 279, sign. I-1a 1803, Lagebericht, Oberlandrat Prag, červenec 1939, s. 2–3; citováno dle Bryant, Chad: Praha v černém. Nacistická vláda a český nacionalismus. Praha, 2012, s. 59.

32 NA, ÚŘP, sign. I-1b-2017, kart. 289. Zpráva von Wattera z 19. 9. 1940 pro Říšského protektora.

33 Horejš, M.: Holešovice, Bubeneč, Stromovka v konceptu germanizace Prahy za nacistické okupace. In: Novotný, M. a kol.: Studie z dějin pražských Holešovic I, Praha: Národní technické muzeum 2023, s. 55.

34 Tamtéž.

nejvyšší nacističtí činitelé a úřady, byla pro okupanty doslova darem z nebes.³⁵ Ani tato bytová kapacita nestačila.

V červenci roku 1939 byl SS Oberführerem Raschem (1891–1948) vedoucím pražské tajné státní policie osloven vedoucí První obecně prospěšné společnosti pro výstavbu malých bytů ve Vídni – Erste Gemeinnützige Baugesellschaft für Kleinwohnungen G.m.b.H. ve Vídni³⁶ Jochen Tostmann (5. 1. 1908 v Gauen-sieku, okres Hamburg) s příkazem, aby v protektorátu urychlili bytovou výstavbu, a to zejména pro důstojníky tajné státní policie.

SS-Untersturmführer Jochen Tostmann byl od 1. listopadu 1934 zaměstnán v Úřadu pro rasu a osidlování SS (Rasse- und Siedlungs-Hauptamt-SS) jako referent, později jako vedoucí oddělení pro výběr vhodných rolníků pro osidlování. Po převzetí úřadu SS-Oberführerem von Gottberg bylo Tostmannovi podřízeno také hlavní oddělení pro osidlování.³⁷

Podle Tostmannových slov ale z devizových důvodů nebylo možné, aby práce v protektorátu prováděla vídeňská společnost, a proto byl pověřen převzít BGBSB, tak aby se stavby daly realizovat tímto nástrojem. Jmenován byl příkazem říšského protektora č. j. VII. 3b 2673/39 ze dne 13. června 1939.³⁸ Toto jmenování, SS-Oberführer Franz Walter Stahlecker (1900–1942, nástupce Otto Rasche na postu velitele bezpečnostní policie a SD v Protektorátu Čechy a Morava) a SS-Oberführer von Gottberg takto oznámili skupině podnikového hospodářství – Gruppe Gewerbliche Wirtschaft, říšského protektora. Družstvo zároveň s touto personální proměnou změnilo i svůj název na Veřejně prospěšné bytové družstvo v Praze, r. G.m.b.H. – Gemeinnützigen Siedlungsgenossenschaft in Prag, r. G.m.b.H.

Již v srpnu 1939 byla ke kontrole družstva povolána Revizní a organizač-ní společnost m.b.H. -Revisions- und Organisationsgesellschaft m.b.H., později Revizní a správcovská společnost A.G. – Revisions- und Treuhänder A.G. zkráceně Retog.³⁹ Revize se týkala hospodaření družstva během roku 1938 do

35 Tománek, Martin: Malý Berlín II., Hobuleť, měsíčník městské části Praha VII., č. 10/2017, s. 29.

36 Tato společnost byla založena již v roce 1907 a stála za založením řady vídeňských sídlišť. Po anšlusu Rakouska se i přes proklamace nacistů o masivní bytové výstavbě vystavělo ve srovnání s ředchozí výstavbou ve Vídni jen nízký počet bytů, konkrétně 3068. Srov. Weihsmann, Helmut: Das Rote Wien. Zur Wunschliste hinzufügen Sozialdemokratische Architektur und Kommunalpolitik 1919–1934 von, Wien 2019; Wien. Die Perle des Reiches. Planen für Hitler, Wien 2015, s. 81.

37 NA, ÚŘP, 114-14-1, k. č. 451,

38 NA, ST-ŘP 109-1/16, Organizace obecně prospěšné výstavby bytů v protektorátu, dopis Tostmanna na Gruppe Gewerbliche Wirtschaft, Dr. Stierovi a Dr. Bayerovi z 15. 12. 1939; NA, ÚŘP, Německé státní ministerstvo pro Čechy a Moravu (dále jen NSM), sign. 110-10/60, k. č. 85 Revize hospodaření Obecně prospěšné osídlovací společnosti v Praze v roce 1939.

39 NA, ST-ŘP 109-15/6, Zpráva společnosti Deutsche Revisions- und Treuhand-Aktiengesellschaft v Berlíně o revizi v hospodaření Pražského lidového bytového spolku v Praze z 30. 8. 1939.

31. srpna 1939. Nesplacené dluhy byly vyčísleny na zhruba 5 000 000 korun.⁴⁰ Jedním z nejobtížnějších úkolů, před kterým Tostmann stál byla potřeba získat pro družstvo kapitál a uhradit účty živnostníků a krátkodobé bankovní dluhy, z nichž některé byly nesplaceny již 68 měsíců. Tostmann se z toho důvodu zpočátku zdráhal převzít správcovství kvůli neprůhledné situaci družstva v oblasti dluhů.⁴¹

Kontrola Retogu své závěry předložila v listopadu roku 1939 poukázala na fakt, že byty ve spolkových domech byly obývány i židovskými a českými rodinami.⁴² Stejná kontrola poukázala i na problém, že v posledních letech spolek překročil úzký rámec stanov a postavil dům, jehož obytné prostory byly určeny pro lépe situovanou střední třídu a byly touto sociální vrstvou také obývány.⁴³ Účetnictví

40 Prudký nárůst nákladů po březnu 1939 nález Retogu přisuzoval novými úkoly, které družstvu přibýly: „jako je správa bytů a domů zabavených tajnou státní policií, stavební projekty, které mají být realizovány ve zvýšené míře, převzetí správy pražského lidového bytového družstva a reorganizace vlastní vnitřní správy, zejména účetnictví, protože dosavadní organizace kanceláře již nevyhovovala novým požadavkům. Část takto vzniklých dodatečných výdajů má být uhrazena tajnou státní policií a lidovým bytovým družstvem.“ Retog konstatoval enormní nárůst mzdových nákladů: „Obecné režijní náklady činily v měsíčním průměru v roce 1938 5700 K, v současné době 65 500 K měsíčně. Nárůst je způsoben především mzdami. V roce 1938 měla družstva pouze jednoho zaměstnance na plný úvazek a včetně vedoucího čtyři dobrovolníky, kteří dostávali pouze příležitostně odměny. V současné době je zaměstnáno osmnáct osob, včetně správce a bývalého vedoucího.“ NA, ST-ŘP 109-4/1190. Sám Tostmann k tomu uvedl: „Tato nepřesnost byla způsobena tím, že podle dřívější praxe družstva se dluhy evidovaly až po zaplacení přijatých faktur. Nepodařilo se mi zjistit, které faktury byly přijaty.“ NA, ST-ŘP 109-1/16, Organizace obecně prospěšné výstavby bytů v protektorátu, dopis Tostmanna na Gruppe Gewerbliche Wirtschaft, Dr. Stierovi a Dr. Bayerovi z 15. 12. 1939.

41 Tostmann k tomu uvádí: Mé výhrady byly rozptýleny, když mi vedoucí pozemkového úřadu přislíbil dlouhodobý úvěr v požadované výši. Toto prohlášení vedoucího pozemkového úřadu se potvrdilo v srpnu téhož roku při návštěvě pozemkového úřadu.“ Pozemkový úřadem byla přislíbena půjčka 700 000 K zprostředkovaná Böhmsche Komerzbank. V inkriminovaný den ráno peníze nakonec vyplaceny nebyly, protože mezitím kontrola Pozemkového úřadu vyplacení této půjčky znemožnila. Pozemkový úřad nakonec uvolnil alespoň zálohu na půjčku. Další pokusy o získání půjčky byly učiněny u říšského ministerstva práce prostřednictvím Deutsche Bau- und Bodenbank. Problém několik jednání s ministerským radou Dr. Ebelem a ministerským radou Neuermem v Berlíně. Průběh jednání byl průběžně projednáván s Gawenatem ze skupiny stavitelství (Gruppe 10, Bau), který zase informoval vládního radu Ludwiga. Tamtéž.

42 Tostmann k tomuto uvedl: „Museli jsme také usilovat o vystěhování židovských nájemníků z našich domů. Když jsem je převzal, bylo 168 bytů obsazeno Židy. Hrozilo nebezpečí, že kdybychom všechny Židy okamžitě propustili, zůstaly by některé družstevní byty prázdné a družstvo by utrpělo značné škody. To nemusím brát ohled, ale že všichni Židé mají být propuštěni bez výpovědní lhůty a že jim může být dán termín k vystěhování do 31. října tohoto roku. Tak se také stalo. Ze 168 židovských nájemníků, kteří dostali výpověď, a z 82 volných bytů, které jsem převzal, jich bylo od té doby 80 znovu obsazeno. Celkem je nyní volných 88 bytů. Některé z nich jsou k dnešnímu dni (15. XII.), resp. k 1. 1. 1940 již pronajaty. Lze očekávat, že i ostatní byty budou obsazeny během jednoho až dvou měsíců.“ NA, ST-ŘP 109-1/16, Organizace obecně prospěšné výstavby bytů v protektorátu, dopis Tostmanna na Gruppe Gewerbliche Wirtschaft, Dr. Stierovi a Dr. Bayerovi z 15. 12. 1939.

43 NA, ÚRP, ST-ŘP, kart. 180, sign. 109-15/6. Zpráva společnosti Deutsche Revisions – und Treuhand-Aktiengesellschaft v Berlíně.

družstva ve staré podobě nebylo zástupci Retogu schváleno a Tostmann přistoupil k reorganizaci. Byl např. zaveden účtový rozvrh a účetnictví v knižní podobě.⁴⁴

Tostmannovo jmenování bylo provedeno s výslovným pokynem, že svěřené stavební družstvo mělo stavět služební byty pro tajnou státní policii, policii a SS, a ne jen spravovat byty.⁴⁵ Na základě jednání mezi státním sekretářem SS Gruppenführerem K. H. Frankem a SS-Oberführerem von Gottbergem, v té době zastávajícím pozici komisařského vedoucího zemědělských a lesnických odborů ministerstva zemědělství,⁴⁶ obdržel Jochen Tostmann od von Gottberga příkaz,⁴⁷ aby zajistil: „*potřebnou soudržnost menších neziskových osídlovacích podniků v protektorátu tím, že v každém městě protektorátu, které má významný podíl německého obyvatelstva, bude pro naši práci zajištěn nejlépe financovaný neziskový osídlovací podnik tím, že stanovy tohoto podniku budou vycházet z vůdcovského principu a že stanovy této společnosti budou založeny na vůdcovském principu a že do této společnosti vstoupím jako jediný oprávněný člen představenstva s podpisovým právem a SS-Oberführer von Gottberg, který převeze předsednictví příslušné dozorcí rady.*“⁴⁸ Podle Tostmannovy zprávy se tak dosud mělo stát u Veřejně prospěšného bytové družstva v Praze, u PVWV, u Stavební a bytové společnosti pro Jihlavu a okolí – Gemeinnützige Siedlungsgenossenschaft in Iglau r. G.m.b.H. a olomouckého bytového družstva – Gemeinnützige Siedlungsgenossenschaft r. G.m.b.H.

44 NA, ST-ŘP 109-1/16, Organizace obecně prospěšné výstavby bytů v protektorátu. Dopis Tostmanna Dr. Stieorovi a Byerovi z Gruppe Gewerbliche Wirtschaft z 15. 12. 1939

45 O tom se jednalo na několika schůzkách mezi Hornem Reg. Ludwigem, SS-Oberführerem Stahlekerem a SS-Oberführerem von Gottbergem, jakož i na dvou schůzkách mezi Reg. Rat Ludwigem a Tostmannem. NA, ÚRP, ST-ŘP, 109-1/16, Organizace obecně prospěšné výstavby bytů v protektorátu, dopis Tostmanna na Gruppe Gewerbliche Wirtschaft, Dr. Stierovi a Dr. Bayerovi z 15. 12. 1939.

46 Von Gottberg byl ve své funkci mimo jiné zodpovědný za zabavování pozemků českých majitelů pro účely následné německé kolonizace. Tuto pozici zastával od května do prosince roku 1939, než byl odvolán. Ze zemědělských a lesnických odborů se stal v roce 1942 nacisty zřízený a vedený Pozemkový úřad – Bodenamt. Bliže: Hořejš, Miloš: Nacistická germanizační a osídlovací politika v Protektorátu Čechy a Morava. Praha 2023.

47 Tostmann se s von Gottbergem dobře znal již ze svého působení v Úřadu pro rasu a osídlování SS a von Gottberg stál za jeho kariérním postupem v Úřadu. V roce 1937 se von Gootberg k osobě Tostmanna vyjádřil následovně: „*Veškerá práce v oddělení byla pod samostatným vedením T. prováděna svědomitě a s jasným cílem. T. vždy velmi pomáhaly jeho dobré znalosti lidské povahy, jeho obratné způsoby a jemný takt. T. je mimořádně obratný organizátor, zvláště zručný v jednání s úřady a jinými službami. Díky svým všestranným znalostem a schopnosti jednat samostatně v pravý okamžik prokázal velkou službu úřadu pro osídlení v hlavním úřadu SS pro rasu a osídlení.*“ NA, ÚRP, 114-14-1, k. č. 451, Dopis vedoucího úřadu pro osídlování v hlavním úřadu SS pro rasu a osídlování SS-Standartenführera von Gottberga z 27. 11. 1937.

48 Tostmann v prosinci 1939 od SS-Oberführera Stahleckera dostal podobný příkaz, aby v každém větším protektorátním městě s velkým počtem německého obyvatelstva zajistil neziskovou společnost pro zájmy SS tím, že nechá zvolit do správní rady a poté upraví stanovy podle vůdcovského principu. NA, ÚRP, ST-ŘP, 109-1/16, Organizace obecně prospěšné výstavby bytů v protektorátu.

v Olomouci. Další jednání probíhala s bytovými družstvy v Brně a v Moravské Ostravě, mělo být před uzavřením smluv a byla zahájena jednání s bytovými družstvy v Českých Budějovicích a v Plzni.⁴⁹

V prosinci 1939 již Tostmann vystupuje jako správce Veřejně prospěšného bytové družstva v Praze, PVWV a Stavební a bytové společnost pro Jihlavu a okolí.⁵⁰

49 NA, ÚŘP, ST-ŘP, 109-1/16, Organizace obecně prospěšné výstavby bytů v protektorátu. Dopis SS-Gruppenführerovi a státnímu sekretáři K. H. Frankovi z 11. 12. 1939. Blíže: Hořejš, Miloš – Němec, Richard: Urbanismus a architektura Jihlavy ve službách komunální politiky nacionálního socialismu. In: Češi a Němci na Vysočině. Tschechen und Deutsche in der Vysočina. Havlíkův Brod, 2014, s. 357–392. Podobně koncipovanými společnostmi-družstvy zřízenými pro bytovou výstavbu v Říšské župě Sudety byly Heimstätte Sudetenland, stavební družstvo se sídlem v Liberci a pobočkami v Ústí nad Labem, Karlových Varech a Opavě, které navázalo na činnost meziválečného libereckého družstva Heimstätte a jenž realizovalo výstavbu velkého množství domů a obytných komplexů po celé župě od Tachova až k Opavě. Zeman, Jaroslav: „Ein Volk, ein Reich, eine Architektur“. Nacistická architektura na Liberecku a Jablonecku. Fontes Nissae 2016, roč. XVII, č. 2, s. 44.

50 Odpovídá tomu i rozdělení jeho celkového paušálního platu 600 RM na práci v těchto družstvech podle klíče: 300 RM pro neziskové bytové družstvo v Praze – Gemeinnützige Siedlungsgenossenschaft in Prag, 200 RM pro Pražské lidové bytové družstvo (PVWV) a 100 RM pro neziskové bytové družstvo v Jihlavě. NA Praha, ST-ŘP 109-1/16, Organizace

Atmosféra a složení předsednictva PVWV se již změnila krátce po okupaci. Dle svědectví německého architekta Rudolfa Hildebrandta, který pro družstvo pracoval mezi lety 1935–1945, byli kromě něj a Josefa Rohma, který do nástupu Tostmanan zastával pozici předsedy PVWV,⁵¹ všichni v předsednictvu členy NSDAP.⁵²

Dne 28. února 1938 byl nařízení říšského ministra práce vytvořen Říšský svaz německých neziskových bytových podniků – Reichsverband der deutschen gemeinnützigen Wohnungsunternehmen se sídlem v Berlíně, který byl zodpovědný za bytovou výstavbu.⁵³ Tento svaz měl být zastřešující organizací pro všechny neziskové bytové podniky ve Třetí říši, včetně Protektorátu Čechy a Morava a v jeho čele stanul ředitel Dr. Julius Brecht.⁵⁴ Tento sektor včetně se tak dostal plně pod dohled říšského ministra práce. Zároveň nacisté tehdy německá bytová družstva zakomponovali do svých osídlovacích plánů.

Tostmann v dopise Gottbergově zástupci Obersturmbannführerovi Dr. Bartholomeyczikovi nabádá k tomu, aby organizace zastřešující pražská bytová

obecně prospěšné výstavby bytů v protektorátu. Dopis Tostmanna Dr. Stieorovi a Byerovi z Gruppe Gewerbliche Wirtschaft z 15. 12. 1939

- 51 Po sloučení pražských bytových družstev vykonával Rohm zároveň administrativní práci Gemeinnützige Siedlungsgenossenschaft. V prosinci roku 1939 bývalý ředitel Rohm pobíral v každé ze společností měsíční mzdu. NA, ÚŘP, ST-ŘP, 109-1/16, Organizace obecně prospěšné výstavby bytů v protektorátu Dopis Jochena Tostmanna městskému radnímu arch. Schicketanzovi ze 16. 12. 1939. Pohled nacistických činitelů v protektorátu byl krajně podezřívavý. V jednom z politických posudků se objevují tyto informace: „*Rohm byl jmenován sociálně demokratickým ministrem Dr. Czech do ministerstva sociálních věcí. Byl to vypočítavý marxista a uměl vytěžit maximum ze své stranické příslušnosti. Jako jednatel stavebních družstev a správce družstev byl poslušným služebníkem Židů, kteří díky jeho vlivu byli při přidělování bytů zvyhodňováni. R. byl důvěrným přítelem notoricky známého židovského sociálního demokrata a poslance Tauba, který byl rovněž nájemníkem v jednom z družstevních domů spravovaných R. Totéž platí o klubovém tajemníkovi sociálně demokratického poslance Dr. Wienera, rovněž Žida. Seznam Židů, kteří byli nájemníky v domech spravovaných Rohmem lze ostatně snadno zjistit ze záznamů družstva. Na ministerstvu se Rohm důsledně profiloval jako marxista a nakonec se přiklonil k poslanci Jakschovi. [...] J. Rohm měl rozhodující vliv na zadávání stavebních a výrobních prací v domech. I zde bude možné zjistit, které firmy byly upřednostňovány.*“ NA, ÚŘP, ST-ŘP, 109-4/1252
- 52 Kerdová, Lenka: Pražská architektonická scéna dvacátých a třicátých let z pozice architektů německého kulturního okruhu. Adolf Foehr, Fritz Lehmann, Rudolf Hildebrand. Umění LXVIII., 2020, s. 365–377. NA, ST-ŘP, inv. č. 1498, signatura 109-4/1252. Členové správní rady v roce 1939 byly Dr. Ing. J. C. Breinl, Ing. Rudolf Hildebrand, Willy Fufsky, JUDr. Wilhelm Künzel, JUDr. Rudolf Lang, Josef Rohm, JUDr. Otto Treusch-Buttlar, náhradníky: JUC. Emil Lerch, Ing. Franz Machaczek, MUDr. Frans Spanel, Friedrich Schmidt, Ing. Viktor Winarska.
- 53 Říšský svaz sloučil 15 revizních společností a 21 domovů, tj. celkem 36 členů. 90 Jahre Die Wohnungswirtschaft Die Geschichte des GdW und seiner Vorläuferverbände. Dostupné na <<https://www.gdw.de/uploads/pdf/publikationen/GdW-Geschichte.pdf>> [17. 2. 2025].
- 54 Tostmann Brechta charakterizoval, jako člověka, který pocházel z prostředí katolického kruhu a který stál již před nástupem nacistů k moci za mnohými stavebními družstvy v Německu. NA, ÚŘP, ST-ŘP, 109-1/16, Organizace obecně prospěšné výstavby bytů.

družstva nebyla podřízena právě zmíněnému Reichsverbandu. Podle Tostmanna: „*je to otázka politické účelnosti, zda má být zastřešující organizace, která má být založena, přes existující výhrady podřízena Říšskému svazu, nebo zda má být jako kontrolní orgán využita německá auditorská a organizační společnost „Retog“, která pracuje v úzkém kontaktu s říšským protektorem. Jednotlivá družstva byla dosud auditována společností „Retog“ a mám dojem, že tyto audity jsou velmi důkladné a spolehlivé.*“ Tento je návrh je zajímavým vzhledem k druhému auditu Retogu, který Tostmanna jistě nemile překvapil.

Tostmann ve svém zdůvodnění pokračuje: „*Aby moje práce nebyla rušena žádnými vnějšími vlivy, požádal bych zastupujícího přednostu Pozemkového úřadu, aby zařídil, aby moje činnost byla ze sféry soukromého podnikání převedena do oficiálnější činnosti tím, že obdržím oficiální posláni od státního tajemníka Franka nebo prostřednictvím Pozemkového úřadu.*“⁵⁵ Tostmann usiloval o podobnou kompetenci, kterou měl zmocněnce pro osídlení v Ostmarce z pověření gauleitera Bürckeho a za zprostředkování SS-Oberführera von Gottberga. Tostmann konstatoval, že jeho práce v protektorátu „*by byla podstatně snazší a takové jmenování by bylo usnadněno tím, že by pro jmenující orgán nepředstavovalo žádné náklady, protože samozřejmě pracuji na čestném základě.*“⁵⁶

OPOZICE PROTI TOSTMANNOWI

Tostmann nebyl v pražských družstev všemi bez výhrad přijímán. Během svého působení na pozici treuhändera se potýkal s nepřízní z vnějšku ale s vnitřní opozicí. Z její podpory vinil zejména Dr. Juliuse Brechta, který spolu s ministerským radou Dr. Neuerem z říšského ministerstva práce a státním tajemníkem Mauserem měli jednat s K. H. Frankem. U státního tajemníka sice nepochodili, ale měli mít vliv na některé úředníky Úřadu říšského protektora zodpovědné za bytovou výstavbu. Brecht měl tak podle Tostmanna využívat svých vztahů s říšským ministerstvem práce k tomu, aby zabránil sanaci Tostmanem řízených družstev z prostředků říšského ministerstva práce.⁵⁷

Je pravděpodobné, že stejně jako vládlo konkurenční prostředí v germanizačních a osídlovacích plánech, kde se v protektorátu střetávaly zájmy říšského ministerstva zemědělství Walthera Darrého podporované von Neurathem na jedné straně a zájmy SS, které v protektorátu hájil K. H. Frank, vládla rivalita v bytové výstavbě mezi SS a říšským ministerstvem práce pod vedením Tobiasi

55 NA, ÚŘP, ST-ŘP, 109-1/16, Organizace obecně prospěšné výstavby bytů v protektorátu. Dopis Tostmanna Obersturmbannführerovi Dr. Bartholomeyczikovi ze 14. 12. 1939.

56 Tamtéž.

57 NA, ÚŘP, ST-ŘP, 109-1/16, Organizace obecně prospěšné výstavby bytů v protektorátu; NSM), sign. 85 110-10/62 k. č. 85. Činnost J. Tostmanna ve funkci treuhändera Obecně prospěšné osídlovací společnosti v Praze.

Wilhelma Seldteho (1882–1947). Plánům Tostmanna měli podle jeho vyjádření bránit „odpůrci SS tím, že do neziskového osídlovacího družstva dosadili svého člověka.“ Tím měl být Dr. Herbert von Alten-Bockum, který před tím pracoval v sudetském družstvu Heimstätte v Liberci. Dalším neloajálním zaměstnancem družstva měl být i Joachim Lahsberg, kterého Tostmann podezříval, že se sám ucházel o funkci správce.

Tito muži měli stát alespoň podle Tostmannova názoru za nařizením v pořadí již druhé kontroly Retogu, iniciovanou odborem podnikového hospodářství říšského protektora, která se v družstvu objevila začátkem prosince 1939 a měla kontrolovat hospodaření za poslední 3 měsíce.⁵⁸

Tostmannovo podezření padalo i na jeho předchůdce: „Je však také možné, že předchozí ředitel stavebního družstva pro úředníky bank a spořitelén, ředitel Rohm, za tím stojí, protože také usiluje o to, aby se stal správcem. Podle mého názoru však nelze pana Rohma do výše uvedeného politického okruhu zatáhnout, neboť jako bývalý přední sociální demokrat v Československu a blízký přítel předsedy německé sociální demokratické strany pana Jaksche, který uprchl do Anglie, nemá pravděpodobně žádné vazby na středové kruhy. Pokud tedy byla revize, která nyní začíná, inspirována výše zmíněným kruhem, bude pro ně malíčkostí vymyslet si jakákoli fakta, která by ospravedlnila mé odvolání. V tomto případě však žádám vedoucího Hlavního úřadu pro rasu a osídlování, aby u říšského protektora vymohl provedení revize družstva v prosinci tohoto roku certifikovanými revizory z Hlavního správního úřadu SS. Neboť jen takový audit bude moci vnést jasno, pokud za nyní prováděným auditem stojí výše uvedené kruhy.“⁵⁹

První nesrovnalost, na kterou prosincová kontrola poukázala bylo zaměstnávání vídeňských spolupracovníků z První obecně prospěšné společnosti pro výstavbu malých bytů ve Vídni. Jednotlivé zálohy na cestovní výdaje nebyly vyúčtovány v souladu s předpisy.⁶⁰ V průběhu kontroly vrcholil spor Tostmanna s dvěma zaměstnanci družstva Gemeinnützige Siedlungsgenossenschaft. Dr. Herbert von Alten-Bockum měl údajně pronést větu: „Protektorát by měl být chráněn před lidmi, jako je Tostmann“ a může to trvat už jen pár dní, než bude Tostmann zatčen.“⁶¹ Zároveň byl spolu Joachimem Lahnbergem osočen, že stál za unikem některých Tostmannových výroků, které pronesl na důvěrné schůzce.⁶² Tostmann v dohodě

58 Tamtéž. Dopis Tostmanna šéfu Rasse- und Siedlungshauptamtes-SS SS Gruppenführer Panckemu z 9. 12. 1939

59 Tak jak původně prosazoval kontrolní funkci Retogu se nyní Tostmann přikláněl ke kontrolním orgánům SS. Tamtéž.

60 Tamtéž. Jochen Tostmann Dr. Güllemannovi z Revisor der „Retos“ Revieions- und Treuhänder A.G. z 12. prosince 1939.

61 Tamtéž, Dopis Jochena Tostmanna Dr. Bartholomeyczikovi ze 14. 12. 1939.

62 Tostmann v dopisech oběma svým zaměstnancům uvedl: „zahájil jsem na popud vyšetřujícího důstojníka svého nadřízeného úřadu proti sobě řízení, protože jsem projednával důvěrné záležitosti

s SS-Obersturmbannführerem Dr. Bartholomeyczikem z Pozemkového úřadu oba muže propustil.⁶³

KONTROLA RETOGU A TOSTMANNŮV PÁD

Hospodářská situace Totstmanem spravovaných družstev nebyla dobrá již před Tostmannovým příchodem. Nesplacené dluhy byly vyčísleny na zhruba 5 000 000 korun.

V době jmenování správce Tostmanna již družstva byla v platební neschopnosti, kterou bylo možné při řádném vedení a využití všech možností financování nedokončených staveb s trochou dobré vůle a obratnosti odstranit.⁶⁴

Tostmann se snažil opatřit půjčky, tak aby mohl neproplacené faktury začít splácet, pokusil se o reorganizaci družstva a zpočátku se snažil vytvořit podmínky pro novou výstavbu ve větším měřítku.⁶⁵ Události jeho po nástupu však ukázaly, že cesta, kterou správce nastoupil, vedla družstvo přesně opačným směrem.⁶⁶

Svou činnost a kroky podniknuté při správě družstva obhajoval Tostmann ve svých dochovaných vyjádřeních a dopisech. Adresovány byly během prosince 1939 prakticky denně správnímu radovi Dr. Stierovi a Dr. Bayerovi ze skupiny podnikového hospodářství (Gruppe Gewerbliche Wirtschaft) ÚŘP, SS-Oberführerovi Dr. Stahlekerovi, SS-Oberführerovi von Gottbergovi či SS-Obersturmbannführerovi Dr. Bartholomeyczikovi z pražského Pozemkového úřadu.

Prosincová kontrola Retog konstatovala ve své zprávě ze 14. prosince 1939 několik vážných nedostatků, které více než vnitřní opozice vedla k Tostmannově pádu a odchodu. Zjištění Retogu byla velmi průkazná a usvědčující. Retog poukazoval na nadměrný personální nárůst v Tostmannem spravovaných družstvech. Když Tostman převzal družstvo bylo v něm zaměstnáno celkem 8 zaměstnanců s celkovým platem 8400 tis. K. V prosinci 1939 jich bylo 21 s platy 55 850 K. Podle Retogu bylo 12 zaměstnanců pro podnik navzdory plánovaným novým stavebním projektům zcela zbytečných. Navíc měl Retog potvrzen další nábor

SS s nečleny SS. Můj nadřízený úřad požádá místní gestapo, aby prošetřilo pomluvy, které se rozšířily o příslušnicích SS. "Tamtéž. Dopis Tostmanna Herbertu v. Alten-Bockum, 22. 12. 1939.

63 Navíc Tostmann měl iniciovat odebrání povolení k pobytu pro Dr. Herberta von Alten-Bockuma, tak aby musel v krátké době opustit protektorát. Tamtéž. Jochena Tostmanna Dr. Bartholomeyczikovi ze dne 14. 12. 1939.

64 NA, ÚŘP, ST-ŘP, 109-4/1190. Nedatované poznámky.

65 Ve svých plánech na novou výstavbu domů narážel na odpor zástupců skupiny podnikové hospodářství na ÚŘP. Přesto byl vytvořen velkorysý plán pro letenskou lokalitu na Belvederu, který byl předložen Albertu Speerovi. Ten ponechal konečné rozhodnutí, zda se na tomto místě budou stavět obytné domy nebo monometalistické objekty, na předsedovi pražské Plánovací komise Reinholdu Niemayerovi, který měl slíbit rozhodnutí do konce roku 1939. NA, ÚŘP, ST-ŘP, 109-1/16, Organizace obecně prospěšné výstavby bytů v protektorátu. Zpráva Tostmanna z 15. 12. 1939.

66 NA, ÚŘP, ST-ŘP, 109-4/1190. Nedatované poznámky.

2 zaměstnanců, opět s měsíčními platy 7500 K. Panovalo podezření, že Tostmann je přijal hlavně proto, aby ulehčil katastrofální ekonomické situaci svého vídeňského podniku, a to i vzhledem k auditu, který měl ve Vídni ve stejné době probíhat. Platy zaměstnanců vyslaných z Vídne do kanceláře pražského družstva byly podle auditorů Retogu velmi zvýhodněny a uvádí příklad, kdy „19letá písarka pobírala mzdu 2500 K měsíčně, přičemž 41letá perfektní místní písarka a účetní pobírala ve stejné době 1200 K měsíčně.“⁶⁷ Negativně bylo rovněž vnímáno zaměstnání Tostmannova vídeňského přítele von Raffaye v pražském družstvu.⁶⁸

Tostmannovi byla vytýkána nesmyslná a nehospodárná arizace, tj. došlo sice k nucenému vystěhování židovských bytů, ale ne již k jejich okamžité znovuosídlení, čímž družstvo přišlo o 600 000 K.⁶⁹ Výdaje družstva podle auditu prudce vzrostly ze 14 000 K měsíčně na 170 000 K měsíčně, aniž by družstvo mělo nějaké významné příjmy.⁷⁰

V kontrolní zprávě „Retog“ se výslovně uvádí, že obecné režijní náklady v měsíčním průměru za rok 1938 činily 5700 K, v prosinci roku 1939 pak 65 500 K, a že tento nárůst je způsoben především mzdami.⁷¹

Retog upozornil i na podezřelé nákupy: vybavení kanceláře jednatele za 25 000 K, nákup nového luxusního sportovního dvoulístného vozu Aero za 48 000, který si měl navíc Tostmann k dispozici pouze pro sebe, pro manželku a svého přítele ze školy von Raffaye, který je zde rovněž zaměstnán v jakési svěřenecké funkci.⁷² Kromě toho měl Tostmann jezdit v Praze také s velkým vozem Wanderer, zakoupeným ve Vídni, a to výhradně pro vlastní potřebu.⁷³

Negativně vnímaly auditori Retogu zvýšené výdaje na reprezentaci družstva. Byli sice obeznámeni s tím, že na popud SS Oberführera von Gottberga měl Tostmann „v Praze hodně reprezentovat, chodit hodně do divadla a snažit se navázat kontakt s nejvyššími osobnostmi v Praze“, i tak ale Tostmannovi vytkli zakoupení dvou divadelních předplatných na nejlepším místě na jeden rok na služební

67 Tamtéž, Organizace obecně prospěšné výstavby bytů v protektorátu. Zpráva Retog ze 14. 3. 1940.

68 Tamtéž.

69 Tostmann se hájil tím, že byty byly předány ve stavu nezpůsobitelném k bydlení a musely být rekonstruovány a nutností byty rekonstruovat, vyčistit (použil i termín odbahnění) a tudíž nebylo možné okamžitě přijmout nové nájemníky. Tamtéž. Zpráva Tostmanna Retogu z 15. 12. 1939.

70 NA, ÚŘP, ST-ŘP, 109-4/1190, Organizace obecně prospěšné výstavby bytů v protektorátu. Zpráva Retog ze 14. 3. 1940.

71 Tamtéž, Zpráva o Veřejně prospěšném stavebním družstvu v Praze k rukám říšského protektora z února 1940.

72 Raffay v Praze jako praktikant pobíral měsíčně vysoký plat 3 000 K a to do té doby nikdy nepracoval v oblasti developerské činnosti ani v podobném oboru. NA, ÚŘP, ST-ŘP, 109-4/1190. Nedatované poznámky

73 Nákup provázely nejasnosti. Nenašly se účetní doklady k nákupu. NA, ÚŘP, ST-ŘP, 109-4/1190, Organizace obecně prospěšné výstavby bytů v protektorátu. Zpráva Retog ze 14. 3. 1940.

náklady. Poukázaly na výrazný nárůst výběrů ze soukromých účtů, měsíční výběry činili v Praze 6000 K, ve Vídni 1200 RM.⁷⁴

Předmětem připomínek Retogu se stalo i hospodaření jihlavského družstva. Zde se opět objevuje dohoda Tostmana s SS Oberführerem von Gottbergem na dočasném financování výstavby jihlavské osady (Siedlung) z prozatímní půjčky účtu Zemského úřadu. Podle Retogu nebylo možné z tohoto zdroje peníze využít, zároveň se jim jevilo splácení této půjčky na základě panující situace na peněžním trhu jako nereálné. Negativně bylo vnímáno, že z půjčky Zemského úřadu mělo být pražskému družstvu převedeno 500 000 K. Bylo konstatováno, že tak bylo učiněno bez jakéhokoli právního podkladu a převod byl zablokovan.⁷⁵ Navíc bylo zjištěno, že nákup nového nákladního automobilu Škoda v ceně 137 000 K z prostředků jihlavského družstva byl učiněn ve prospěch berlínskou stavební firmy, která realizovala výstavbu osady, a jejíž majitel byl Tostmanovým přítelem.⁷⁶ Všechny tyto transakce byly provedeny podle zjištění auditorů bez vědomí dozorcí rady, která byla pro tyto účely v jihlavském družstvu jmenována.

Při jednání, které se konalo dne 21. prosince 1939 mezi zástupcem Retogu Dr. Egererem a se zástupci skupiny podnikového hospodářství Dr. Stierem, referentem Koppem a Dr. Bayerem bylo podrobně projednáno opatření, která vedla ke zvýšení obecných režijních a věcných nákladů. Zároveň bylo konstatováno, že obvinění vznesené Tostmannem v jeho dopise ze dne 16. prosince 1939 proti zprávě „Retog“ jsou neoprávněná.⁷⁷

Obvinění Tostmanna byla na svou dobu vážná. Závěry kontroly Retogu byly tedy pro okupační orgány jasným signálem, že družstvo není vedeno správně a že dochází finančním únikům k obohacování správce družstva a jemu blízkých. Naznačeno bylo krytí těchto aktivit z nejvyšších kruhů SS, ale z pochopitelných důvodů nemohlo být šetření rozvíjeno v tomto směru.

Tostmann měl prohlásit: „že by byl vděčný, kdyby mu byla dána příležitost působit alespoň ještě tři měsíce jako správce „Veřejně prospěšného družstva pro bytovou výstavbu v Praze“. Námitky vznesené Retogem by pak mohl během této lhůty odstranit a následnému správci předat řádně vedenou správu družstva.“⁷⁸ Toto přání pana Tostmanna bylo předloženo Dr. Stierovi ze skupiny podnikového

74 Tamtéž.

75 Tostmann si zjevně problém uvědomil a z částky 500 000 K, kterou pražské družstvo obdrželo, bylo 300 000 K vráceno zemskému úřadu, přičemž tuto částku předal Tostmann osobně SS hauptsturmführerovi Herzigovi a to bez řádné stvrzenky, což vedlo k tomu, že se Herzig obával, že bude za těchto 300 000 K osobně odpovědný. Tamtéž.

76 Nákladní vůz byl v Jihlavě použit podle zjištění Retogu jen po tři dny a poté byl převezen přes hranice do Lince. NA, ÚRP, ST-ŘP, 109-4/1190, Organizace obecně prospěšné výstavby bytů v protektorátu. Zpráva Tostmanna Retogu z 15. 12. 1939.

77 Tamtéž, Zpráva o Veřejně prospěšném stavebním družstvu v Praze k rukám říšského protektora z února 1940.

78 Tamtéž.

hospodářství. Stier se ale spolu s referentem, který se případem zabýval, domníval, že je vhodné okamžitě pověřit správou „Veřejně prospěšného družstva pro výstavbu bytů v Praze“ zkušeného odborníka na družstevnictví. V konzultaci s Říšským úřadem NSDAP pro osídlování byl navržen vedoucího tohoto říšského úřadu v Berlíně von Stuckradt, Se svým jmenováním správcem „Gemeinnützige Siedlungsgenossenschaft in Prag“ souhlasil a v souladu s tím byl správce Tostmann začátkem roku 1940 s okamžitou platností odvolán a správcem je jmenován von Stuckradt.⁷⁹

Dne 18. července 1941 byl na základě nařízení státního tajemníka při ÚŘP K. H. Franka do čela družstev povolán osvědčený předválečný funkcionář PVWV i BGBSB Josef Rohm.⁸⁰

Na příkaz Říšského bezpečnostního úřadu v Berlíně ze dne 5. června 1940 (IV B 1 b B. č. 538/40) a na žádost vedoucího Úřadu pro rasovou a osídlovací politiku SS byl Tostmann zatčen za účelem provedení disciplinárního řízení SS. Převoz Tostmanna do Říšského bezpečnostního úřadu v Berlíně proběhl dne 17. června 1940 na příkaz Říšského bezpečnostního úřadu, resp. Úřadu pro rasu a osídlení SS. Bez soudu byl od 12. února 1942 umístěn do koncentračního tábora v Mauthausenu.⁸¹

79 Tamtéž.

80 Rohm dostal zároveň spolu s jmenováním za úkol obě společnosti sloučit. NA, ÚŘP, ST-ŘP, 109-4/1252.

81 Dle zprávy Inspektora Sicherheitspolitizei und SD ve Vídni Hubera podané 19. 9. 1942 adjutantovi při ÚŘP SS-Hauptsturmführerovi Kluckhohnovi, měl v této věci jednat vyšší

ZÁVĚR

Po okupaci českých zemí a ustanovení Prahy jako hlavního města Protektorátu Čechy a Morava – se nacisté zaměřili na podporu místní německé komunity, a to i prostřednictvím existujících pražských německých stavebních družstev. Bytová výstavba byla jedním ze signifikantních prvků nacistického režimu, který navíc na okupovaných územích nabýval podoby podpory menšinové německé komunity. Nacisté využili pro své záměry ubytovacích kapacit stávajících německých stavebních družstev. Nacisté je ovládli zdánlivě spolehlivými soukmenovci a vyloučili z využívání jejich služeb německou židovskou komunitu. Nad rámec dosavadní podpory bydlení přišli i s velkolepými návrhy celých nových čtvrtí pro německé soukmenovce, doplněné odpovídajícím kulturním zázemím a třeba i hygienickými podmínkami v podobě městské zeleně či plánovaného vodovodu s „lepší vodou“. Vyjma plánů se nepodařilo zahájit výstavbu nových německých čtvrtí a nepodařilo se tak výrazně navázat na meziválečnou dynamiku výstavby pro německou komunitu.⁸²

Ukazuje se, že výsledky kontroly hospodaření družstva Gemeinnützige Siedlungsgenossenschaft vedené treuhänderem Jochenem Totsmannem jsou nám dalším, a navíc dobře pramenně doloženým dokladem korupce a defraudace v prostředí nacistické správy v protektorátu. I v prostředí nacistické Třetí říše fungovaly kontrolní orgány, jejichž působnost se krátce po okupaci zbytku českých zemí rozšířila i na území protektorátu. V Protektorátu Čechy a Morava bylo potřeba obsadit řadu řídicích pozic s vysokou finanční zodpovědností. Ne vždy byli k dispozici lidé bez postranních úmyslů, kteří by se ubránili možnosti se na nových pozicích v okupované zemi obohatit. Členství v NSDAP, SA či SS mohlo u některých vzbudit falešný pocit nepostižitelnosti. Prostředí protektorátu, kdy měli Němci nadřazené postavení, mohl být tento pocit nadřazenosti ještě více umocněn. Doložený případ korupce a defraudace Jochena Totsmanna je nám ale i důkazem velmi vyhrančených vztahů různých mocenských složek nacistického režimu. Nález auditorské firmy Retog lze interpretovat i jako kompetenční spor dvou vlivových skupin, tedy SS a říšského ministerstva práce. Nález Retog je tak možné i interpretovat i jako snahu shromáždit kompromitující materiál, který měl vést ke změně mocenských poměrů v oblasti výstavby pro německou komunitu a úzce souviselo i se změnou mocenských pozic v osídlovací a germanizační politice. Jochen Tostman byl na pozici treuhändera pražského družstva dosazen

velitel SS a policie ve vojenském okruhu XVII, SS-Gruppenführer a generálporučík policie Dr. Kaltenbrunner. NA, ÚŘP, 114-14-1, k. č. 451, Dopis inspektora Hubera z 19. 9. 1942. Dopis Gawenata ze 4. 12. 1941.

- 82 Z plánovaných 80 bytových domů se podařilo realizovat jen čtveřici domů pro německé obyvatelstvo v Bubenči (ulice Albánská č. p. 6, 8, 10 a 12, 14). Pod zastavovacím plánem byl podepsán architekt PVWV Rudolf Hildebrandt. NA, ÚŘP, kart.1224; blíže Hořejš, M.: Protektorátní Praha jako německé město. Nacistický urbanismus a Plánovací komise pro hlavní město Prahu 2013, s. 170.

velitelem bezpečnostní policie a SD v Protektorátu Čechy a Morava SS-Oberführerem Franzem Walterem Stahleckerem za souhlasu Obergruppenführera SS Günthera Panckeho (1899–1973), šéfa Rasse- und Siedlungshauptamt SS (RuSHA). V intenzivním kontaktu byl Tostmann i s SS-Oberführerem Curtem von Gottbergem, šéfem osidlovacího úřadu RuSHA a komisařským vedoucím odborů protektorátního ministerstva, pozdějšího pozemkového úřadu (Bodenamt) a s jeho pražským zástupcem SS-Obersturmbannführerem Dr. Horstem Bartholomeyczikem. Pražské bytové družstvo zapadalo do konceptu germanizační a osidlovací politiky SS v protektorátu. Stavební a bytovou politiku ve Třetí říši mělo v kompetenci říšského ministra práce a jím vytvořený Reichsverband der deutschen gemeinnützigen Wohnungsunternehmen se sídlem v Berlíně. Zájmy tohoto ministerstva v protektorátu měla zastupovat skupina podnikového hospodářství – Gruppe Gewerbliche Wirtschaft ÚŘP a stavební záležitosti byly i v kompetenci skupiny Územní plánování a městské stavitelství – Gruppe Raumordnung, Städtebau ÚŘP a zde úřadujícího Rudolf Gawenata. S těmito odbory neměl podle dochované korespondence Tostmann nejlepší vztahy, ve kterých se zračili zejména kompetenční spory.

V listopadu roku 1939 se v protektorátu vyhrotil konflikt mezi von Neurathem, podporovaným říšským ministrem zemědělství Richardem Waltherem Darréem na jedné straně a K. H. Frankem a SS na straně druhé ve věci osidlovací politiky. Koncem prosince roku 1939 je z funkce komisařského vedoucích na ministerstvu zemědělství oficiálně odvolán von Gottberg. Na jeho místo byl jmenován vedoucí skupiny pro výživu a zemědělství – Ernährung und Landwirtschaft při ÚŘP Theodor Gross nominant von Neuratha a Darrého.⁸³ Odvolání nebylo konzultováno s K. H. Frankem a i Himmler se to dozvěděl až posléze. Ve stejné době, koncem roku 1939 a začátkem roku 1940 probíhala kontrola Retogu prokazující fatální pochybení finanční delikty Tostmanna při správě bytového družstva, které vedlo k jeho odvolání. Je důvodné se domnívat, že obě odvolání spolu mohli souviset.⁸⁴

Studie vznikla za finanční podpory Ministerstva kultury v rámci institucionálního financování na dlouhodobý koncepční rozvoj výzkumné organizace Národní technické muzeum (DK RVO, MK000023299).

83 NA, ÚŘP – AMV 114, sign. 114-2/26, kart. č. 3 a NA, ÚŘP, sign. I 1d 6025, kart. č. 307, rozdělení oddělení.

84 O vazbě obvinění Tostmanna k odvolání von Gottberga spekuluje i nedatovaný dokument z prostředí ÚŘP, a konstatuje, že úvěry Tostmann mohl čerpat zřejmě pouze díky osobním vztahům a po odvolání von Gottberga vedlo k nepřijemným diskusím s Pozemkovým úřadem. NA, ÚŘP, ST-ŘP, 109-4/1190. Nedatované poznámky.